

UDC: 821.161.2:929 К.Поліщук

КЛИМ ПОЛІЩУК: МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ

Олеся Омельчук

Кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
Відділ теорії літератури,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ (УКРАЇНА),
01001, Київ, вул. М. Грушевського, 4,
e-mail: omelchuk_olesia@ukr.net

РЕФЕРАТ

У статті подано опис низки фактів і матеріалів, що увійшли до кримінальної справи, заведеної на Кліма Поліщука 1929 року. *Мета* статті полягає в тому, аби ввести в науковий літературознавчий обіг нові відомості про життя і діяльність письменника. У розвідці використано метод історико-біографічного коментаря. *Результати*. Вперше опубліковано текст скарги ув'язненого К. Поліщука, що увійшла до заведеної на нього кримінальної справи. Це дало змогу підтвердити достовірність свідчень В. Юрченка, які він опублікував про К. Поліщука на початку 1930-х років. *Наукова новизна*. Стаття доповнює і уточнює біографічні дані, пов'язані з життям і творчістю К. Поліщука. *Практичне значення*. Розвідка може стати підґрунтям для написання наукової біографії К. Поліщука та вивчення українського літературного процесу першої третини ХХ століття.

Ключові слова: Клим Поліщук, кримінальна справа, біографія.

KLYM POLISHCHUK: BIOGRAPHICAL MATERIALS

Olesia Omelchuk

Ph. D. in Philology, Senior Research Fellow,
Department of Theory Literature,
Shevchenko Institute of Literature NAS of Ukraine (UKRAINE),
01001, Kyiv, M. Hrushevskoho str.,
e-mail: omelchuk_olesia@ukr.net

ABSTRACT

The author describes facts and evidence included in the criminal case instituted against Klym Polishchuk in 1929. The *aim* of the article is to introduce previously unpublished information about the life and work of the writer into the scientific literary circulation. The author utilizes the method of historical and biographical commentary. *Results*. The text of the complaint by Klym Polishchuk, which was written during his imprisonment and included in the criminal case against him, was published for the first time. This made it possible to confirm the veracity of V. Yurchenko's testimony, which he published about Klym Polishchuk in the early 1930s. *Scientific novelty*. The article complements and clarifies biographical data about the life and work of Klym Polishchuk. *Practical significance*. The article can serve as a starting point for a scientific biography of Klym Polishchuk. It can also contribute to the further study of the Ukrainian literary process at the beginning of the 20th century.

Key words: Klym Polishchuk, criminal case, biography.

Одним із джерел вивчення біографії Кліма Лаврентійовича Поліщука (1891–1937) є матеріали, що увійшли до заведеної на нього Об'єднаним державним політичним управлінням (ОДПУ) кримінальної справи (зберігається в Управлінні Служби безпеки України в Харківській області під № 035261-п). Вона була пов'язана з обшуком і арештом 4–5 листопада 1929 року, наслідком чого стало 10-річне ув'язнення письменника. Йому інкримінували 58-у статтю

КК УСРР (п. 10 і п. 13), що передбачало відповідальність за контрреволюційну діяльність та антирадянську пропаганду.

Справа на К. Л. Поліщука містить низку відомостей не тільки про саме слідство та відбуття покарання, а й про творче і приватне життя письменника. Саме його перу належать долучені до справи кілька заяв (від 2.01.1930, 28.03.1930, 8.04.1930), скарга (від 15.09.1930), лист до К. Пешкової (від 15.09.1930), клопотання (від 23.07.1931), у яких він подавав різні аспекти своєї біографії, не втрачаючи надії добитися перегляду своєї справи. Оскільки у частині цих текстів трапляються описи почуттів та роздуми, певною мірою вони є і психологічним автопортретом. Так, у заяві від 28.03.1930 року на ім'я Голови ДПУ УСРР В. Балицького, що її К. Поліщук писав українською мовою, читаємо: «Опріч того мене дуже морально пригноблює те, що звідси не можна писати українською мовою листів. Чи є для кого такі обмеження в УСРР?»

Серед згаданих самим К. Поліщуком відомостей про себе, – деталі про входження в український культурний рух, про співпрацю з українськими письменниками (Яковом Савченком, Валер'яном Поліщуком) та українськими періодичними виданнями, інформація про географію пересування у статусі мобілізованого на фронт періоду I світової війни, зв'язки із середовищем УНР (Володимиром Лотоцьким, Юрієм Тютюнником, Павлом Зайцевим, Володимиром Мазюкевичем) та боротьбістами (Гнатом Михайличенком, Василем Елланом-Блакитним). Допитуваними по справі Кліма Поліщука були літератори Павло Голота та Пилип Довгопол. Серед біографічних деталей, присутніх у матеріалах справи, – друге одруження із учителькою Ганною Антонівною Поліщук (Кузнецовою) та народження дочки Ярославни.

Арешт письменника збігся у часі з розпочатою ДПУ УСРР справою СВУ. І його дружина у своєму зверненні про помилування від 26.04. 1930 р., і сам К. Поліщук під час допитів заперечували його причетність до СВУ. Звинувачення у належності до цієї організації згодом відпало.

На першому етапі слідства К. Поліщуківі інкримінували службу в гетьманській контррозвідці. Радянські слідчі, відшукавши лист К. Поліщука до гетьмана П. Скоропадського, переконалися, що під час гетьманського правління письменник справді був заарештований. Відповідно, і це звинувачення замінили на інше, тим паче, що згодом з'ясувалася належність письменника до культурно-освітнього відділу 1 кулеметної дивізії Армії УНР.

Серед важливих документів, що висвітлюють особливості історичного минулого за участі К. Поліщука, – копія листа до генерала Тютюнника від директора одного з департаментів Міністерства преси та пропаганди УНР та копія листа від Дмитра Геродота до редактора газети «Рідний край» (м. Львів). У зазначених текстах містилася негативна характеристика К. Поліщука як імовірного кандидата для роботи у відділі інформації відповідного Міністерства УНР. Письменника оцінено як людину, що співпрацювала з більшовицькою пресою 1919 року та легко змінювала політичні погляди.

Слід додати, що негативно-непевне реноме К. Поліщука серед частини українських культурних діячів було поширене ще у період його членства в літературному угрупованні «Музагет», про що вже зазначали сучасні

дослідники [6, с. 11]. Критичні відгуки про К. Поліщука та його творчість припадали не лише на період його переїзду на територію тодішньої УСРР [5], а й звучали під час його проживання на непідрадянській Західній Україні [1]. У доволі іронічній стилістиці Степан Чарнецький описував, наскільки болісною була реакція К. Поліщука на критику його першого роману [4].

Серед галицької інтелігенції особливо великий резонанс отримало свідчення людини, яка разом із К. Поліщуком перебувала в радянському концтаборі: 1930 року в газеті «Діло» (м. Львів) промайнула інформація про засланого і хворого письменника, що її надав утікач з Радянської України [3], а наступного року на сторінках львівської преси з'явилася детальніша розповідь про ув'язненого К. Поліщука [про це див.: 2]. Автором зазначеного спогаду про перебування К. Поліщука в таборі особливого призначення на території тодішньої Комі АРСР був Юрій Карась-Глинський, що сховався за псевдонімом Віталія Юрченка. Тоді ж, на початку 1930-х років, видавництво «Червона калина» (м. Львів) видало автобіографічний роман В. Юрченка «Шляхами на Соловки», що разом із попередньою публікацією стало предметом гарячих дискусій навколо того, наскільки правдивою була і сама розповідь, і персона її автора. Вже сьогодні, зіставляючи ці спогади із матеріалами заведеної на К. Поліщука радянської кримінальної справи, що її тут згадуємо, можна констатувати достовірність свідчень В. Юрченка.

У пропонованій публікації подаємо текст скарги, що її Клим Поліщук адресував у Москву Помічникові Прокурора Верховного суду ССРСР за наглядом за ОДПУ, перебуваючи на примусових роботах на 2-му рабпункті «Кам'янка» (РСФСР). Це було перше будівництво у системі ГУЛАГ, для функціонування якого в червні 1929 року утворили Управління північними таборами ОДПУ.

Підписана К. Поліщуком скарга датована 15 вереснем 1930 року. Друкується вперше у перекладі з російської мови на українську.

СКАРГА

Цим звертаюся до Вас з переконливим проханням звернути свою увагу на моє нечувано важке становище, в якому я перебуваю ось уже більше 10-и місяців і яке загрожує неминучою загибеллю не лише мені та моїй сім'ї, а й усій моїй, довголітній літературній праці. Розбитий тут фізично та морально, не маю можливості розказати про себе все те, що склало б доволі скорботну повість беззахисного людського життя, а тому говорю про все коротко.

Сам я – син бідного селянина. Народився 1891 р., в селі Краснопілля Янушпольського району Бердичівського округу, в Україні. Читати і писати навчив мене мій батько, коли мені було лише 5 років. Далі вчився «сам собою», адже у 10 років свого життя втратив батька і залишився сиротою. Достоевського, приміром, читав уже в полі попід складеною своїми руками копицею, маючи 14 років. В 15 років почав писати власні твори. За допомогою таких українських письменників, як Ганна Барвінок, Іван Нечуй-Левицький і д-р Юхим Гребенюк, у 1909-му році мені вдалося вирватися зі свого глухого волинського села й поступити у «Вище-середнє художньо-рисувальне училище» при Академії Мистецтв у Петербурзі. Але через важкі матеріальні умови життя скоро був змушений повернутися додому, адже слід було допомагати матері. Сім'я наша складалася тоді з 5-ти дітей, з-посеред яких я був найстаршим, а тому змушений був «замінювати батька». Тоді ж я перебував на страхових, кооперативних і музеологічних курсах, аби «шматок хліба мати»...

Починаючи з 1912-го року, служив у Волинському губернському земстві – спочатку у відділі страхової статистики, а потім – як секретар щотижневика «Известия Волинского Губернского земства». Тоді ж я почав постійно друкуватися у єдиній в цей час українській (київській) газеті

«Рада» і галицькій (львівській) газеті «Діло». Співробітництво у тодішній українській пресі, а також участь в організації «Селянська спілка» («Крестьянский Союз»), що – як відомо – була нелегальною організацією, було причиною того, що влітку 1912-го я був арештований, а потім висланий за межі Волині. Після цього деякий час служив на залізниці в Курську, звідки, за допомогою української «Громади» в Петербурзі, приїхав у Петербург, де деякий час завідував першим українським книжковим магазином і в цей же час слухав лекції в Психологічному інституті. Влітку 1913-го повернувся на Волинь, на своє попереднє місце роботи в земстві. Працюючи в земстві, разом із відомим українським письменником Яковом Савченком, створив у Житомирі перше на Волині видавництво «Стерні» («Пажити»), яке випустило мою першу книгу оповідань «Далекі зорі».

Коли розпочалася імперіалістична війна, мене було взято під так зв. «домашній арешт» як «мазепинця» і звільнено тільки в січні 1915-го р., коли мене відправили в армію. В армії (в запасному батальйоні) мене посилали у різні «школи прапорщиків», проте я, будучи переконаним антимілітаристом, уперто уникав їх і – замість того – пішов на фельдшерські курси при Київському військовому госпіталі. Ці курси я не закінчив, оскільки через поширення української революційної літератури між солдатами команди і полоненими галичанами, мене відправили на фронт, на передові позиції, в Галицію. Влітку 1915 р., перебуваючи вже на західному фронті (у Польщі), був важко контужений. Після 6-місячного лікування у Таганрозі мене знову відправили на фронт (в Латвію), де я перебував ледь не до самого кінця 1917 року, будучи увесь час солдатом 129-го піх.Бесарабського полку.

На початку революції був членом редколегії української фронтової газети «Український голос» та співпрацював у київських виданнях «Робітничая газета» і «Народна воля», яка була органом вищезгаданої «Селянської Спілки». Прибувши в кінці 1917 р. в Київ, деякий час працював як фейлетоніст в газеті «Наш голос», яку видавала «Всеукраїнська Рада Військових Депутатів». Весною 1918 р. мені запропонували місце секретаря «Народної волі», але через місяць відбувся т.зв. «гетьманський переворот», редакція розсипалась і газета припинила своє існування. Тоді з'явилася група незнайомих мені українських «есерів» (центровиків), яка, назвавши себе «Видавничим товариством співробітників «Народної Волі», задумала видавати цю газету два рази в тиждень, а мені запропонувала місце «відповідального редактора». Через місяць такого мого «редакторства», мене арештували та заточили в «Лук'янівку», де просидів ледь не до осені, коли почалося повстання Директорії.

Гетьманська судово-слідча влада звинуватила мене в «більшевизмі» і в приховуванні складу членів «видавничого товариства», яке – як з'ясувалося – не було зареєстроване, як того вимагало «положення про друк». Не бажаючи відповідати про це слідчому, я безпосередньо звернувся листом до гетьмана, пояснюючи дійсність того, що ніяким «більшовиком» я тоді не був і безпосереднього впливу на напрям згаданої газети також не мав. Вийшов же я з тюрми завдяки вимозі тодішнього «Українського Національного Союзу» в Києві.

Вийшовши з ув'язнення, я захитався у своєму переконанні щодо напряму «Народної волі», хоча ще деякий час, разом із поетом Валер'яном Поліщуком, поміщав там свої вірші; від редакції, а також від вищезгаданої групи «есерів» відійшов повністю, тим паче, що членом їх партії не був і у їхніх нарадах (навіть щодо газети) не брав ніякої участі. Крім того, як я дізнався про це пізніше, дехто з них були політичними аферистами і трималися цієї партії тільки тому, що мали змогу тягнути собі державні гроші, а все це викликало в мені глибоке розчарування.

Замість цього, я взявся виключно за літературну працю. Належав до групи письменників-символістів «Музагет» («Муссагет»), брав активну участь в організації «Профсоюзу художників слова м.Киева». З моменту відходу з Києва Директорії, брав участь у радянських виданнях «Боротьба», «Сільська комуна», «Більшовик», «Вісті», і працював в Укрсекції Всеукр.Літературного Комітету при Наркомпросі України як секретар цієї секції і як секретар журналу «Мистецтво» («Искусство»), який видавався засобами Наркомпроса. Нашестя Денікіна в серпні 1919 р. перервало цю роботу і змусило мене, як і багатьох інших київських письменників, втікати у Кам'янець, де, мовляв, «усе ж таки свої люди».

Але прийнятий там як «більшовик», я через місяць повернувся до Києва, де, перебуваючи у підпіллі, захворів на сипний тиф, а опісля – на поворотний, який мучив мене до самої весни 1920 року. Саме тоді, працюючи в газеті «Більшовик» як фейлетоніст, не мав ніякої можливості жити більше у Києві і, продавши на базарі свій останній піджак, виїхав додому на Волинь, де жила моя мама-старенька, щоби там хоч трохи поправити своє здоров'я. Сталося це під час польського наступу, який відрізав мене від Києва. Сидіти ж удома (на Волині) під час воєнних дій я теж не міг, а тому вирішив використати свою довоєнну співпрацю у галицьких виданнях та поїхати у Львів,

маючи намір пробути там рівно стільки, щоб видати збірник своїх поезій і книгу оповідань, яких у Києві не міг тоді видати через відсутність паперу. (Це були: «Звуколірність», поезії, кн.2, яка вийшла у Станіславові 1920 р., і «Червоне Марєво», оповідання, яка вийшла у Львові 1921 р.).

Переїхавши до Львова, деякий час жив там нелегально, очікуючи на прихід червоних, які тоді наступали. Проте, коли червоні відійшли і жити так далі стало неможливо, я був змушений звернутися до «петлюрівського» міністра освіти проф. Павла Зайцева, з яким я був знайомий як із редактором київського науково-історичного журналу «Наше минуле», аби він легалізував мене як свого співробітника, видавши мені якийсь документ. На це він мені, як письменнику, запропонував читати літературно-просвітницькі лекції та влаштовувати театральні спектаклі у містах, де розміщувалися частини армії УНР, відкомандировавши мене в культурно-просвітницький відділ 1-ої дивізії в м. Толмач. Лекцій своїх я прочитав біля 5-ти в таких місцевостях, як Станіславів, Толмач, Нова Ушиця і Могилів (Подільський). З самою ж армією УНР нічого спільного не мав і ні офіцером її, ні солдатом також не був. Також не був і співробітником жодного петлюрівського видання і пізніше – не був у петлюрівських таборах інтернованих, в цілому солідаризуючись із тодішнім настроєм галицького суспільства, яке засуджувало Петлюру за його «союз» із поляками. Про цей «союз» я ще в київському «Більшовику» писав на мотив Беранже фейлетони віршами, а тому тільки симпатії галицького суспільства і моя особиста популярність як письменника захищали мене від помсти петлюрівських прихильників, які писали на мене доноси на сторінках полонофільського львівського «Рідного краю», називаючи мене «червоним емісаром».

Починаючи від осені 1920, жив я виключно то у Львові, то в Станіславові, працюючи в місцевих виданнях («Життя й мистецтво» і «Громадська думка»), а також випускав у світ окремі видання своїх творів. Того ж року я зустрів у одній із редакцій артистку київського «Молодого театру» (відомий тепер у Харкові театр «Березіль») Галину Орлівну, яка була тоді у Львівському театрі Стадника. Ця зустріч привела до того, що весною 1921 р. я одружився з нею. Одружився випадково, але це одруження зв'язало мене так, що я на довгий час був змушений залишити свою думку про повернення в Україну, за якою сумував і для якої хотів працювати. Народження дитини (дочки Олександри) в 1922 р. ще більше зв'язало мене як морально, так і матеріально. У тому ж 1922 році я видав свій «мужикофільський» роман «Отаман Зелений», який через рік я виправив по лінії радянської ідеології і 1925 р. в такій редакції був надрукований в американській українській газеті «Народна воля». Загалом, живучи в Галіції, заробляв «на життя», співпрацюючи в українських виданнях в Америці («Свобода» та згадана вище «Народна воля»), оскільки, хоча більшість моїх книжок виходило в Галіції, проте галицькі «гонорари» були настільки малими, що не було на що купити літр молока дитині. Співпраця з американськими виданнями давала мені (і моїй сім'ї) спокійно жити, а також спокійно працювати.

А проте почуття відірваності від живого революційного руху змушувало мене шукати ідеологічних шляхів свого повернення в Україну, і так в 1922 р. я видав книгу оповідань під назвою «Манівцями», де засуджую усілякий зоологічний націоналізм, що галицька критика зустріла вельми холодно. Починаю шукати зв'язки з радянськими літгрупами за кордоном та співпрацювати у «зміновіхівських» віденських і празьких виданнях, і зрештою наприкінці 1923 р. розриваю з американськими видавництвами і стаю на радянську платформу своєї літроботи. За порадою радянських комуністичних депутатів-членів Варшавського сейму (т.т. Пащука і Скрипи) весною 1924 р. я звернувся до Радянського Повноважного Представництва у Варшаві із заявою про своє бажання повернутися в Україну, причому до цієї своєї заяви, окрім звичайної «анкети», приклав детальний опис свого життя в Україні та в Галіції, не маючи ніякої рішуче потреби щось приховувати. Одночасно я звернувся у Харків із листом до Блакитного, з яким разом працював у київському журналі «Мистецтво», і до головного редактора Держвидаву України Сергія Пилипенка, а також до Наркомпросу. Справа із моїм поверненням тяглася більше року. За цей час американсько-українські видавництва, дізнавшись про мій намір повертатися на Радянську Україну, почали пропонувати мені літературну роботу в Америці, беручи на себе усі клопоти з моїм переїздом. Однак я, незважаючи на всі вигоди, рішуче відмовився. Також відмовився слухати поради місцевих галицьких редакторів, які говорили: «Дивіться ж! Не солодко вам там буде»...

Так я перебував між двох вогнів до осені 1925 р., коли на початку листопада приїхав до мене у Львів із Варшави комуністичний депутат сейму т. Фома Приступа і привіз мені, а також і тодішній моїй дружині (Галині Орлівні), видані Рад. Повпредством документи на право повернення в Україну, причому всі мої літературні матеріали й потрібні мені книги, які я сам не міг везти, Повпредство доставило мені безпосередньо в Харків через комісаріат ін<оземних> справ.

Повернувши в Україну, я заявив листом у редакцію «Вістей» про своє вірне відношення до Радвлади та про своє бажання (хоча б навіть у ролі «писарчука» РК-у) служити їй своєю працею і зрештою забороняв закордонним видавництвам передруковувати мої попередні твори, що вони вельми часто робили без мого відома. Винятком були тільки ті твори, які ще не були надруковані і на які не були розірвані умови з видавництвами. Воднораз за прикладом інших радянських письменників я обіцяв виправити всі свої твори, які друкувалися за кордоном, так, аби їх міг прийняти радянський читач. Мій лист у «Вістях» викликав у Галіції цілу бурю нарікань і нападків на мене в галицькій пресі («Новий час» і «Діло»), які оголосили мене «московським запроданцем», «зрадником», «ренегатом» і т.п.

До половини 1926 р. я жив у Харкові як «польський підданий», а у другій половині літа (без документів на руках не можу точно цього сказати) постановою «Всеукраїнського ЦВК» мені надано всі права радянського громадянина, якими я користувався до часу свого арешту.

Від дня свого приїзду в Харків і до вересня місяця (включно) 1929 р. я працював у Редактораті Держвидаву України як редактор української «мови і стилю», спочатку з місячним окладом 120 руб., а потім – 185 руб. Працюючи в Держвидаві, я перше, ніж виступати з відповідними своїми бувшими творами, хотів вивчити всі літературні течії, аби не ступити на помилковий шлях, через що друкував тільки невеликі речі (оповідання, статті й вірші) в журналах «Життя й революція», «Глобус», «Червоний шлях», «Нова громада», «Універсальний журнал» і багато ін. Одночасно перекладав з російської та польської мови, приміром, старого соціалістичного письменника А.Струга «Підземні люди», а із польських поетів – Бруно Ясинського, Тувіма, Ріттера і Віттліна.

Втім, через рік своєї роботи в редактораті Держвидаву, де доволі часто доводилося брати роботу «на дім», я зрозумів, що займатися літературною працею немає жодної можливості. Тим часом дружина (Галина Орлівна), випадкове одруження з якою у Львові привело до неможливості стосунків, які зводилися до того, що я тільки був змушений матеріально утримувати її, рішуче була проти того, аби я полишав службу, боячись, що інакше я не зможу дати потрібного їй утримання. Саме це стало початком тієї драми, яка розгорнулася на всю ширину під час її «романа» з російським письменником Володимиром Юрезанським і яка зараз стала важкою трагедією мого життя. Упродовж цілого 1927 р. у нас панував «сімейний розлад» і лише до кінця літа 1928 р. завершили все розлученням, причому дочку (Олександрю) вона взяла до себе (хоча виховував її я), а я давав їй утримання. Будучи істеричкою зі своїм «минулим» (за рахунком я був третім «законним» мужем) вона ще мучила мене своїм постійним страхом перед можливим рецидивом своєї якоїсь «секретної» хвороби, якою вона колись хворіла і яку залікувала, що також унеможливило існування «спільного життя».

Але, коли я розлучився, одружився з сільською вчителькою Анною Антонівною Кузнецовою (тепер – Поліщуковою), вона, тобто Г.Орлівна, попри те, що сама вже вийшла заміж за вищезгаданого В.Юрезанського, почала скрізь і усіяко чорнити мене, називаючи «п'яницею», «розпутником», «ворогом радянської влади» і «полонофілом» на тільки тій «підставі», що я, знаючи польську мову й літературу, охоче перекладав польських письменників і виписував польські літературні журнали, по інформації яких укладав літературну хроніку Заходу для таких радянських українських журналів, як «Червоний шлях», «Гарт», «Нова генерація».

Завдячуючи моральній підтримці моєї теперішньої дружини (Анни Антонівни), я упродовж одного лише 1929 р. написав одну юнацьку повість («Новий світ») і уклав велику книгу своїх оповідань («Поліські шуми»), які Держвидав України прийняв від мене до видання. Щоби повністю віддати себе літературній справі, я на початку жовтня 1929 р. залишив місце своєї служби у Редактораті Держвидаву України, маючи ціль – завершити свій великий труд-роман із часів т.зв. «Коліївщини» (гайдамацького руху), матеріал для якого збирав біля 7-и років по всіх українських і польських (закордонних) бібліотеках-архівах. Роман цей мав би стати чимось середнім між «Степаном Разіним» Чапигіна (за змістом) і «Оводом» Войничча (за ідеєю). Звільняючись зі служби, не мав ні копійки у кишені, покладаючись виключно на свій літературний заробіток. Літо 1929 р. працював так, що навіть не користувався звичайною відпусткою, очікуючи на «більш вільний час»...

І ось, під час найбільш напруженої роботи у тісній харківській кімнатці (по вул. 1 Травня, д. № 17, кв. 7), де у цей час лежала після пологів хвора дружина з дитиною (другою моєю дочкою Ярославною), у ніч з 4 на 5 листопада 1929 р. явились два агенти ОДПУ УСРР і, провівши обшук, арештували мене, а через дві неділі мого перебування в ув'язненні уповноважений того самого ОГПУ т. Химочко заявив мені звинувачення по ст. 54, п.п. 10 і 13 КК УСРР і що я буцімто агітував проти Радвлади і... служив у якійсь гетьманській розвідці...

Такого я аж ніяк не очікував, хоча міг очікувати, адже за час свого перебування у Харкові (після приїзду зі Львова) я добре знав, що за мною пильно стежать і знав також, коли і хто саме «майстрував» на мене доноси, але, не відчуваючи за собою ніякої вини, був за себе цілком спокійний. Якби я справді агітував, тоді б я найперше використав би своє перо, як це робили М<икола> Хвильовий і Валер'ян Поліщук, або ж постарався би бувати десь на селах чи в місті, де міг би стрічатися з масою. Скажу просто: коли мені колись і справді доводилося агітувати проти царизму, то я не лише говорив або поширював серед мас готову літературу, а й ще сам виготовляв її, а чого не можна було виготовити тут, то друкував за кордоном. І якби я бажав робити це зараз проти радвлади, то – як письменник – перш за все так робив би і тепер, чи принаймні зробив би так, як це зробив Б. Пільняк зі своїм «Червоним деревом». Цього таки я не зробив, не робив і нічого іншого, що можна було б назвати «агітацією» і звинувачення мене у ній на основі бабських оповідей стало для мене більш ніж абсурдним. Тим паче абсурдним є воно тоді, коли звернути увагу на те, що всі мої твори – як надруковані у радянських видавництвах, так і взяті в мене під час обшуку в рукописах (наприклад, «Залізний вал»), були лише на користь Радвлади. Зрештою кращим доказом цього є дві мої книги, прийняті до видання Держвидавом України. Усно агітувати я також не міг, адже через свою 4-літню роботу в Держвидаві України я не бачив самої України, адже за увесь цей час навіть на 1 місяць не міг виїхати у рідне село. У самому ж Харкові, окрім стін Редакторату, також вельми рідко кудись виходив, навіть у літературний клуб.

Але уповноважений ОДПУ УСРР знав одне: «Ви скрізь і всюди проти нас говорили...» Коли ж я просив його вказати мені фактичні дані чи покази свідків, які б підтверджували мою винуватість, на це він відповідав мені туманним «нам відомо» чи повторював те, що про мене брехливо поширювала бувша дружина Г. Орлівна і її друзі, як приміром, «ви розпутували, пили» і т. п., чого, звісно, не було, та навіть якщо і було б, назвати «політичним злочином» ніяк не можна. Тут мушу сказати правду, що під час «драми» з Г. Орлівною, коли завжди доводилося користуватися столовками і рестораниками, я справді навчився трохи пити, проте Г. Орлівна пила сама набагато краще за мене. Останній же рік я пив доволі мало і лише у виняткових випадках, коли мене просили співробітники того ж Редакторату, де я працював, або ж хтось із колег-письменників, що траплялося вкрай рідко. Стосовно «розпусти», це справа совісті тих, чия фантазія не могла вигадати чогось більш гидкого.

Щодо пункту «10» 54 (за КК РРФСР-58) статті. Стосовно пункту «13» тієї ж статті, то тут той самий уповноважений користувався виключно моїм приватним листом до гетьмана, який я написав до нього з тюрми влітку 1918 р., про що вже згадував вище. У цьому своєму листі, наскільки я тепер через 13 років можу пригадати, я заперечував звинувачення в приналежності до большевиків, з якими я тоді справді не мав спільного, пояснював свою роль технічного редактора згаданої газети «Народна воля» і заявляв, що я не ворог України, так як «за Україну я ціле своє життя боровся», що в інтерпретації уповноваженого виходило так, ніби я «ціле своє життя боровся з більшовиками», «зрадив своїх товаришів» і «визнавав гетьманську владу». Жодних інших доказів моєї належності до гетьманської влади він не мав і не міг мати, адже я в цей час був стільки ж проти цієї влади, скільки проти неї міг бути кожен більшовик. Фразу ж про «визнання гетьманської влади», а також цілий лист я – пригадуючи тепер – писав під тимчасовим настроєм нервового розладу, від якого я після контузії доволі часто потерпаю. Скажу тут ще і так. Українські депутати-комуністи польського сейму не лише «визнають» владу польського буржуазного правління, але, входячи в роль «депутату сейму», навіть «присягають» йому, а проте це не означає, що вони і справді «визнають» його. Я ж із «гетьманцями» – як на Україні, так і в Галіції – нічого спільного не мав і у їхніх виданнях не брав ніякої участі, як це робили (і роблять) із тих, хто, подібно до харківського професора Яворського, називають себе «комуністами». Наскільки я пригадую тут, у цьому ж своєму листі до гетьмана я згадував дещо про галицьких редакторів д-ра Смаль-Стоцького та Панейка. Ймовірно, я покликався на них тому, що вони у цей час були в Києві, знали про мою довоєнну роботу в галицьких виданнях і могли свідчити про те, що я «ціле своє життя боровся за Україну» і аж ніяк не є «москалем», як це мені говорила гетьманська влада.

Згаданому листу я не надавав жодного значення, доказом чого може бути те, що ще 1920 р. я дізнався, що воно було в архіві Всеукраїнської бібліотеки в Києві, де також були і коректурні листи моєї першої книжки волинських легенд «Тіні минулого». Директор цієї бібліотеки Юрій Іванів-Меженко якось, розказуючи про зібрані у нього матеріали, пригадав і про цей лист, на що я не звернув жодної уваги. Інакше, якби я хоч трохи був тим, за кого мене приймав уповноважений ОДПУ УСРР, то безумовно, міг би цей лист взяти з цього архіву. А проте я цього не зробив, вважаючи все дрібницею.

Крім того, як я помітив на початку допиту, уповноважений ОДПУ УСРР абсолютно не звертав уваги на ті обставини моєї літпраці, серед яких я писав свої революційні речі, а навпаки, з кожної дрібниці старався створити «дещо». Так, наприклад, говорив мені, нібито я маю зв'язок із СВУ, а коли це звинувачення відпало, почав говорити, що нібито у мене «щось» є із УНДО, тобто з тим самим УНДО, преса якого дотепер не забула мого листа у «Вістях» після повернення в Україну. Існує ще одна «обставина» допиту, яка знаходиться у протоколі допиту і проти якої я повинен категорично заперечити, це те, що в моїй приватній бесіді з бувшим міністром УНР, тепер скромним службовцем харківської «Вукооспілки» Лотоцьким (ім'я та по-батькові не пам'ятаю) ніби «обговорював» якісь «питання» і ніби він (Лотоцький) говорив про якусь «велику організацію». Заявляю: із Лотоцьким я знайомий мало, бував у нього вкрай рідко, розмовляли на звичайні обивательські теми і про жодну «організацію» він мені не казав. Говорив же він лиш те, що «був дурнем, стоячи при владі, і в майбутньому уже не був би таким». Слідчий (уповноважений), всупереч моїх протестів, заніс це у протокол, як «бесідували про організацію». Виснажений фізично й морально, я підписав, маючи намір пояснити це додатково, чого донині я не мав змоги зробити.

Не відчуваючи за собою якоїсь особливої провини, окрім хіба тієї, що, будучи співробітником Редактуру Держвидаву України не надто дружньо відгукувався про так званих «українізованих» халтурників, які, навчаючись українській мові по словниках і ніяк не знаючи української культури, поставляли в Держвидав жахливу макулатуру, спокійно чекав на звільнення, тим паче, що про це мені говорив сам уповноважений.

Але приблизно 10 лютого цього року моя дружина, будучи на «побаченні», сказала мені, що нібито мою справу розглядала Особлива Рада ОДПУ в Москві і постановила вислати мене в північні концтабори ОДПУ терміном на десять (10) років. Запитувана про це «Допомога політ'в'язням» у Москві відповіла, що моя справа у Москві невідома, а поміж тим 19 лютого ц. р. мене взяли на етап і – без оголошення мені моєї вини та постанови – висланий у т. зв. Півн. ЛЮН ОДПУ (тепер Півн. ВВТ ОДПУ), куди я прибув на Пінюгську будівельну дільницю (ст. Пінюг, Північ. заліз.) 27 лютого ц. р., звідки був направлений на загальні лісові роботи на 9 рабпункт «Лебеда», а потім – на 2 рабпункт «Кам'янка» тієї ж дільниці, де перебуваю дотепер, працюючи на земляних роботах з будівництва залізничної дороги Пінюг-Сиктивкар.

Ще перебуваючи у харківському ув'язненні, я неодноразово звертався із заявами через того ж уповноваженого Химочко до відповідних властей, аби мені надали можливість вийти на свободу і вільною літературною працею довести свою відданість Радвладі, але всі ці мої заяви не мали наслідків. Також ніяких результатів не дали і ті звернення, з якими моя дружина зверталася до місцевої прокуратури і Всеукраїнського ЦИК-у, а тому я, розбитий тут фізично і морально, звертаюся безпосередньо до Вас, як до представника права й справедливості пролетарської влади, із нижченаведеним проханням:

1. З огляду на те, що звинувачення мене по ст. 54, п.п. 10 і 13 КК УСРР побудоване на брехливих про мене відомостях й не відповідає справжньому стану речей, так як ніякої агітації проти Радвлади я не вів і нічого спільного з гетьманською владою, а тим паче – її розвідкою, не мав, а також з огляду на те, що повернувся я в Україну при безпосередньому сприянні комуністичних депутатів-членів польського сейму і що донині є прихильником Радвлади та прагну працювати своїм пером (словом і ділом) для користі Радянської України, – прошу замінити мені ув'язнення у концтаборі ОДПУ – висилкою в межах України та, встановивши за мною будь-який нагляд, дати можливість мені працювати по своїй спеціальності, аби у такий спосіб я міг врятувати від гибелі свою дружину та дитину, які тепер, виїхавши з Харкова, безпритульно скитаються по чужих кутках.

2. Коли ж вважатимете це неможливим, тоді прошу Вас дати відповідне розпорядження про те, аби мою справу вилучили і в порядку нагляду переглянули з тим, щоб були враховані всі обставини «моєї справи», оскільки, будучи без суду 10-літнім в'язнем і будучи розбитим фізично й морально (контузія, наслідки тифу, міокардит і загальний розлад нервової системи) найближчим часом я повинен тут загинути.

3. Якщо ж навіть це вважатимете неможливим, признаючи, що я таки «ворог трудящих» – як говорить п.13 інкримінованої мені статті ЦК, тоді також адміністративно позбавте мене всього, чого лиш можна позбавити людину в такому становищі, як я тепер, але дайте мені можливість забрати свою дружину та дитину й назавсім залишити територію Радянських Республік, яким я так прагнув служити і які так жорстоко мене принизили та образили, перетворивши мене в «десятилітника», що інакше як повільною та важкою смертю не можу назвати, адже треба бути залізним, аби витримати ці випробування хоча б три роки. Десять місяців ув'язнення зробили те, чого не могли зробити ні царсько-гетьманські тюрми, ні негарзди на війні, ні усілякі тифи. Ці десять місяців знищили мене

так, що за роки я вже не поправлю свого здоров'я, не кажучи про те, що вони вже завдали жорсткий удар по моїй літературній праці і по ній в чому не винних дружині та дитині.

Наостанок цього скажу щиро, що до сих пір у своїй творчості я був індивідуалістом, бо, залишившись у десять років сиротою, сам собі здобував і знання, і шматок хліба, але я також випробував безодню людських страждань у своїй рідній хаті, коли упрожовж цілих тижнів не бачив шматка звичайного житнього хліба, коли застигав від холоду і коли сільські куркулі безсовісно експлуатували своїми роботами мою маму, а тому я тепер повністю підтримую ті заходи Радвлади, які вона у теперішній час проводить у перебудові сільського господарства, адже це дасть можливість найбіднішому селянинові не знати тих бід, яких зазнав я.

Зараз мені 40 років, упродовж яких я весь час вів постійну боротьбу за своє існування. Нічого не маю, адже відійшов від села 22 роки тому, а свого майна не набув ніякого, якщо не враховувати той письмовий стіл, що його дружина, їхавши з Харкова, продала за кілька рублів. Під час арешту все моє «багатство» складалося з 10 рублів і лиш випадковий гонорар за книгу моїх оповідань («Поліські шуми») дав моїй дружині з дитиною можливість прожити у місті до весни і виїхати в село. В цей час вона перебуває десь біля Житомира у своєї сестри-учительки, де систематично голодує, про що довгий час не писала мені, а я тут безнадійно рию землю і щодня очікую усіляких несподіванок, бо перебуваю серед людей, які є цілком мені чужими і навіть ворожими. Що спільного може бути в мене з куркулем чи попом, або ж із тупоголовим контррволюціонером, до розряду яких зачислили мене?..

А тому ще раз прошу Вас проявити своє пролетарське розуміння і людське милосердя та почути мою скаргу, аби серед цих лісів вона не лишилася «голосом вопіючого у пустелі».

Вірю, хочеться вірити, що Ви почуєте мене і що я буду вільно трудитися на користь трудящих моєї рідної Радянської України.

Інакше, якщо Вам потрібна моя фізична загибель, нехай це станеться швидше...

Просить ув'язнений: Клим Поліщук

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький Л. «Отаман Зелений». Сучасний роман Кліма Поліщука (Львів-Київ, 1922). *Діло*. 1922. № 2. С. 2–3; № 3. С. 2–3; № 5. С. 2–4; № 6. С. 2–4.
2. «Пекло на землі». *Сумський вісник*. 1942. № 61. С. 3; № 62. С. 3.; № 63. С. 3.
3. Клим Поліщук на засланні. *Діло*. № 190. 1930. С. 4.
4. Тиберій Горобець <Чарнецький С.> Через різні шкла. *Діло*. 1934. № 334. С. 7.
5. Куди вітер віє (Клим Поліщук шукає винників своєї безхарактерності). *Діло*. № 84. 1926. С. 4.
6. Яковенко С. Клим Поліщук: проза трагічного гуманізму. *Поліщук К. Вибрані слова / упоряд. В. Шевчук ; передм. С. Яковенка*. Київ : Смолоскип, 2008. С. 5–47.

REFERENCES

1. Biletsky, L. (1922). “‘Ataman Green’. Klym Polishchuk’s modern novel (Lviv-Kyiv, 1922)” [“‘Otaman Zelenyi’. Suchasnyi roman Klyma Polishchuka (Lviv-Kyiv, 1922)”], *Dilo*, No. 2, pp. 2-3; No. 3, pp. 2-3; No. 5, pp. 2-4; No. 6, pp. 2-4. (in Ukrainian).
2. (1942), “‘Hell on earth” [“‘Peklo na zemli”], *Sumskyi visnyk*, No. 61, p. 3; No. 62, p. 3; No. 63, p. 3. (in Ukrainian).
3. (1930), “‘Klym Polishchuk in exile” [“‘Klym Polishchuk na zaslanni”], *Dilo*, No. 190, p. 4. (in Ukrainian).
4. Tyberii Horobets < Charnetsky, S.> (1934), “‘Through different glasses” [“‘Cherez rizni shkla”], *Dilo*, No. 334, p. 7. (in Ukrainian).
5. (1926), “‘Where the wind blows (Klym Polishchuk is looking for the culprits of his lack of character”], [“‘Kudy viter viie (Klym Polishchuk shukaie vynovnykiv svoiei bezkharakternosti”], *Dilo*, No. 84, p. 4. (in Ukrainian).
6. Yakovenko, S. (2008), “‘Klym Polishchuk: prose of tragic humanism”, *Polishchuk, K. Selected words* [“‘Klym Polishchuk: proza trahichnoho humanizmu”], *Polishchuk, K. Vybrani slova*, Smoloskyp, Kyiv, 704 pp. 5-47. (in Ukrainian).

